

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Власенко В. М. (Суми, Україна), канд. іст. наук;
Дегтярьов С. І. (Суми, Україна), д-р іст. наук;
Камберова Р. (Софія, Болгарія), канд. філол. наук;
Король С. М. (Суми, Україна), канд. політ. наук;
Куліш А. М. (Суми, Україна), д-р юрид. наук;
Лобко Н. В. (Суми, Україна), канд. іст. наук;
Нестеренко В. А. (Суми, Україна), канд. іст. наук;
Піскун В. М. (Київ, Україна), д-р іст. наук;
Рамач Я. (Нові Сад, Сербія), д-р іст. наук;
Семенов В. М. (Суми, Україна), канд. наук із держ. упр.;
Теліженко Л. В. (Суми, Україна), д-р філос. наук.

Рекомендовано до видання вченою радою юридичного факультету
Сумського державного університету
(протокол № 10 від 07.04.2016 року)

Особистість, суспільство, держава: проблеми минулого і сьогодення : матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. : у 2 част. (Суми, 18 квітня 2016 р.) / ред. колегія : В. М. Власенко, С. І. Дегтярьов, Р. Камберова та ін. – Суми : Сумський державний університет, 2016. – Ч. 1. – 168 с.

До збірника увійшли наукові статті та повідомлення викладачів, студентів, учених та аспірантів ВНЗ і наукових установ, виголошені в рамках II Міжнародної науково-практичної конференції «Особистість, суспільство, держава: проблеми минулого і сьогодення» (Посвідчення УкрІНТЕІ № 699 від 22 грудня 2015 р.), присвячені актуальним питанням суспільно-гуманітарних наук.

На обкладинці використано мапу «Русь, Московія і Тартарія» фламандського картографа XVI ст. Абрахама Ортелія.

РОМЕНЩИНА У ПІВНІЧНІЙ ВІЙНІ*

Після укладання у 1686 р. «Вічного миру» між Росією та Річчю Посполитою в умовах поділу України на дві частини розпочинається пошук нових шляхів збереження української державності. Цей процес полягав у численних спробах поєднати традиції українського та російського державотворення, а коли вони виявилися марними, то у пошуку нового союзника для відновлення незалежності України. Іван Мазепа, який зумів завоювати довіру російського царя Петра І і увійти до його найближчого оточення, розумів, що Росія веде цілеспрямовану політику підпорядкування Гетьманщини. За цих обставин гетьман обрав в союзники шведського короля Карла XII і виступив проти Росії. Це сталося у вирішальну мить Північної війни Росії зі Швецією.

Війна, яка розпочалася у 1700 р. на берегах Балтики, у 1708-1709 рр. перемістилася на територію Польщі, Білорусі та України. Кульмінаційними події війни стануть безпосередньо на теренах Полтавщини, а отже і Роменщини. 26 лютого 1701 р. І. Мазепа був на зустрічі Петра І та Августа II в курляндському м. Біржі, де московський цар прохав свого союзника активізувати дії проти Карла XII, відтягти його армію від кордонів Московії. Як винагорода за це Польщі обіцялись містечка середнього Подніпров'я. А після Жовківської військової ради (грудень 1706 р.) Петро І заявив гетьману, що не може дати для оборони України військ.

Оволодівши Польщею, влітку 1708 р. Карл XII переправився зі своєю армією через Дніпро, рухався у напрямку Смоленськ-Москва. Московська армія відступила, застосовуючи тактику «випаленої землі»: спалювали міста і села, знищували продовольство, населення під страхом смертної кари виселяли з сіл і містечок. Шведська армія опинилася у скрутному становищі. Дійшовши до села Старишів (Білорусія), Карл XII провів нараду 11-13 вересня

*Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження №15.01.10-01.15/17.3Ф «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

1708 р. и вирішив повернути до України. Він відрядив посланця до гетьмана І. Мазепи з проханням дозволити перезимувати його армії в українських землях і таким чином врятуватися від голоду (переговори про можливий військовий союз І. Мазепа проводив з Карлом XII і Станіславом Ліщинським з середини 1707 р.). 15 вересня 1708 р. шведська армія вступила у Сіверщину. З частиною війська І. Мазепа 25 жовтня 1708 р. зустрівся неподалік Новгород-Сіверського з Карлом XII.

Щоб перезимувати у теплих квартирах, перекрити шлях московським військам до Південної України і дочекатися допомоги запорозьких козаків, польського війська, кримських татар та відновити наступ на Москву, шведська армія Карла XII і козаки І. Мазепи вирушили на південь, у район Ромни-Гадяч-Лохвиця. 18 листопада 1708 р. Карл XII зайняв Ромни, а І. Мазепа 19 листопада – Гадяч. Роменці підтримували свого гетьмана і на чолі з роменським сотником Пирожським добре зустріли шведського короля.

Друга колона шведських військ під командуванням полковників Дукера і Таубе підійшла до містечка Сміле, звідки російський гарнізон виселив примусово майже все населення до Курська, а саме містечко було перетворено на добре укріплену фортецю. Починаючи з 16 листопада шведи взяли Сміле в облогу. 19 листопада на допомогу обложеним прибула кавалерія Меншикова, але після запеклого бою змушена була відступити до с. Хоружівка. 21 листопада царський генерал Ренне з двохтисячним загоном спробував атакувати шведські позиції біля Смілого. До шведського війська прибув сам король з новими загонами, зокрема й козацьким. В ніч на 22 листопада російський гарнізон відступив. Для того, щоб ворог не зміг знову скористатися у військових цілях фортецею, оборонні споруди були зруйновані, містечко спалене.

В другій половині листопада та в першій половині грудня район розквартирування шведів сягав від Ромен на півночі, до Лохвиці на півдні, від Гадяча на сході, до Прилук на заході. Штаб-квартира Карла XII знаходилася у Ромні. Московська армія Петра І в цей час розташувалася в районі Лебедина.

Під час російсько-шведської війни у кількох селах Роменщини розміщувалися шведи, зокрема у містечку Глинськ.

Солдати, які загинули у перестрілках, поховані на Замковій горі та Могилках. У 1709 р. на шляху до Полтави шведські війська зупинялися й у с. Сурмачівка. Користуючись бродом через Сулу, вони здійснювали вилазки на інший берег, у Москалівку, де стояв російський гарнізон.

Щоб виманити з Ромен шведського короля, Петро I направляє свої головні сили до Гадяча. Карл XII поспішив на допомогу своїм військам, а в ніч на 18 грудня 1708 р. загін росіян під керівництвом генерала Миколи Аларта захопив місто. За твердженням М. Маркевича, *«роменцы сугубо потерпели разорение»*.

Ромнам, як і іншим містам, що зайняті були спочатку шведами, а потім росіянами, довелося пережити страшні часи. Жорстокою була розправа Петра з роменськими козаками та старшиною, які не перейшли або запізно перейшли на його бік. Як пише про цю розправу у поемі *«Великий льох»* Т. Шевченко, *«...тільки старшинами одними Сулу загатили»*. За однією із легенд, Ромни чекала доля Батурина, де від рук царських карателів загинуло близько 16 тисяч мужніх захисників та жителів мазепинської столиці. Цар Петро I перебував проїздом в Охтирському монастирі, ігуменом якого, нібито, був родич поміщиків Заборовських, котрі проживали у Вовківцях поблизу Ромен. Він і запросив у гості на сніданок російського царя. Кмітливий ігумен, по-християнськи турбуючись про жителів Ромна, попросив Петра I пощадити місто від руйнування Меншиковим.

Одержавши перемогу над росіянами під Веприком, шведи знову повернулися до Ромен. Тільки 7 січня 1708 р. Карл XII штурмом здобув місто, а російський гарнізон капітулював.

Майже кожний корінний роменець знає, де знаходився колись у Ромнах Королівський провулок з будинком поміщика Михальського, в якому розташовувався штаб об'єднаних українсько-шведських військ наприкінці 1708 – на початку 1709 рр. Аж до перебудови цього будинку в 1850 р. стелю весь час підпирав сволок з вирізьбленим написом про квартирування шведського короля. Зберігся опис будинку від 1708 р.: *«Невеликий, дерев'яний, під солом'яним дахом, з призьбою з плоту, було 5 кімнат і сіни, праворуч була його (Карла XII)*

канцелярія, ліворуч – зала, прямо – передпокій, праворуч від нього – кабінет, ліворуч – вітальня». Провулок з'єднував Духівську вулицю з Великою Роменською. За радянських часів Королівський провулок перейменовували на 2-й провулок Пушкіна, а сьогодні на цьому місці розташований дитячий садок «Чайка».

Саме з Ромен 15 грудня 1708 р. І. Мазепа відправив з листом до польського короля Станіслава Лещинського жителя міста шпигуна Фестку Хлюса. Його спіймали росіяни, а Петро І використав цього листа, як агітацію українського населення проти Мазепи, звинувачуючи його у бажанні передати Україну Польщі. Навесні 1709 р. шведська армія залишила Роменщину і вирушила назустріч Полтавській катастрофі.

Знаходячись далеко від батьківщини, потерпаючи від голоду, лютих морозів і різних хвороб, багато шведів помирало. Як повідомляв московський офіцер Ушаков, лише за три дні в одних тільки Великих Бубнах від голоду і хвороб померло 57 шведських солдат. Як добру пам'ять про ратний подвиг захисників незалежності України часів Північної війни, місцеве населення називає «шведськими могилами» численні кургани, що густо встеляють територію краю. А за легендою, що дійшла до наших днів, і має історичне підґрунття, Святодухівський собор у Ромнах було збудовано за кошти шведів.

1. Дегтярьов С. І. Роль гетьмана І. С. Мазепи у розвитку господарських відносин та приватного землеволодіння в Україні-Гетьманщині / С. І. Дегтярьов, В. В. Тютюнник // Актуальні питання історії та культури. Матеріали науково-теоретичної конференції викладачів, аспірантів та студентів. – Суми: Вид-во СумДУ, 2009. – Вип. III. – С. 58-67.

2. Демич В. Я. Постать Мазепи на історичному тлі Роменщини / В. Я. Демич., Н. В. Савченко // Вісті Роменщини. – 2008. – № 39. – С. 2.

3. Істория городов и сел Украинской ССР в 26 т. Сумская область / Под ред. Волочко В. А. – К.: Главная редакция УС, 1980. – 622 с.

4. Курилов И. А. Роменская старина. Исторические, статистические и бытовые записки о городе Ромне и его обывателях, от начала города до нашего времени. В четырех частях, с прибавлением исторического и статистического описания всех городских церквей / И. А. Курилов. – Ромны: Типография Б. Ционсона, 1898. – 345 с.

5. Шендрик Л. К. «Північна війна на Полтавщині» / Л. К. Шендрик // Край. – 2008. – №56. – С. 3.

6. Шендрик Л. К. Союз України та Швеції / Л. К. Шендрик // Край. – 2008. – № 47. – С. 3.

7. Шендрик Л. К. Веприк в контексті Північної війни / Л. К. Шендрик. – Полтава: Дивосвіт, 2006. – 172 с.